

AZ ERDŐBIRTOKOSSÁGOKKAL KAPCSOLATOS JOGALKOTÁSOK TÖRTÉNETE

DR. KOLLWENTZ ÖDÖN

Az erdők közös gazdálkodási formája erdőbirtokosságokként mintegy 130 évig állott fenn. Kialakulásuk a feudalizmus végén, virágzásuk a kapitalizmusban, csaknem teljes megszűnésük a szocializmusban történt. Jelentőségük a falu faanyagszükségletének kielégítésén kívül abban állt, hogy a falusi emberek megbecsültek és megszerették az erdőt, megismerték döntéseik anyagi és erkölcsi kihatásait és a hivatali érintkezési formákat.

Az erdőbirtokossági társulatok felszámolása lényegileg az 1964. évben befejeződött és eddigi szerepüket mint termelőszövetkezetek töltik be.

Az erdőbirtokosságnak a jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, hogy a Trianon előtti Magyarország erdeinek mintegy 18⁰/₀-a, Trianon után megmaradt erdeink 12⁰/₀-a volt az erdőbirtokosságok tulajdonában. Hazánkban ezek voltak a közös gazdálkodás első megjelenési formái. Két formájuk volt: a nemesi közbirtokosság és a volt úrbéres birtokosság. Mindkettő az 1848 előtti birtokjogon nyugodott.

A *nemesi közbirtokosságok* eredetileg zárt, szét nem darabolható ingatlan-közösségek voltak, amelyeknek a nemesi jellege és a zártsága 1848-ban megszűnt, lehetővé vált az egyéni elkülönülés és az elidegenítés. A törvény által engedélyezett kiválások után lefolytatott *arányosítási eljárással* állapították meg a jogosult személyeket és azt, hogy azokat milyen mértékben illették meg a használatok. Az arányosítás alapját az aránykulcs képezte, ami a régi házhelyek számán és az örökösödési osztályon (vérségi leszármazás, belső telkek száma, belső és külső birtok nagysága) nyugodott.

A *volt úrbéres erdőbirtokok* a földesúr és jobbágyok (és zsellérek) közötti jogviszony (úrbériség) megszűnése után létrejött birtokközösségi forma. Alapja a jobbágyokat (és zselléreket) megillető erdei haszonvételek: tűzi- és épületfaizás volt. A faizás igen gyakran az erdő leromlásával járt ezért már *Mária Terézia* engedélyezte, hogy a jobbágyok részére a földesúr erdejéből külön területet erre a célra kihalásítsanak. Az urbárium és az *1836. évi VI. tc.* a jobbágyok szabad választására bízta, hogy a kihalított erdőrészen, vagy az urasági erdőben kívánják a faizást végezni.

Az *1848. évi IX. tc.*, majd az *1871. évi LIII. tc.* kötelezték a földesurakat arra, hogy *megfelelő nagyságú erdőterületet a jobbágyok (zsellérek) tulajdonaként elkülönítési eljárással* biztosítsanak. Az elkülönítési eljárásnál erdőilletményül egész telki állományra (ill. nyolc zsellére) 2—8 magyar hold (1200 nöl = 1 magyar hold) juthatott, ami 12 magyar holdra volt emelhető, ha a jobbágy a faizáson kívül még egyéb haszonvételt (szénégetés) gyakorolt. Ezeket az erdőket a magántulajdonnak minősített úrbéri mezőgazdasági földek kiegészítéseként kapták és az úrbéri birtokrendezéskor *erdőilletőségként* telexkönyvileg is a *tulajdonukba* kerültek.

Az úrbéri birtokrendezésről szóló törvény, az 1871. évi LIII. tc. szerint a volt úrbéres tulajdonául kihalított erdőket mint közös erdőket kellett kezelni és gazdálkodásuk fölött a hatósági ellenőrzést elrendelte.

Ide kell még sorolni az *osztatlan közös legelők részét képezett erdőket* is. Ezek nem voltak kötelesek erdőbirtokossággá alakulni, az erdőt a legeltetési társulat körébe vonták, de annak gazdasági ügyviteli szabályzatát helyettesítő *erdőrendtartássá* kellett módosítani. Az erdőbirtokossággá való alakulás azért volt mellőzhető, mert a legelő és az erdő tulajdonosai azonosak voltak.

Az 1879. évi XXXI. tc. (erdőtörvény) mind a nemesi közbirtokosságnak, mind a volt úrbéresek részére kihalított erdőterületeken az üzemterv szerinti közös gazdálkodást rendelte el, ami a területek erdőként való fennmaradását biztosította.

Ezekben a közös erdőbirtokokban a gazdálkodás hatásos állami ellenőrzés során sok kívánni valót hagyott maga után. Gazdálkodási szabálytalanságok, visszaélések a jövedelem felosztásánál, az üzemtervi előírások be nem tartása állami intézkedést kívánt. Ezért hozta meg az Országgyűlés az 1898. évi XIX. tc-et, melynek elsődleges célja a közös erdők szabályszerű gazdálkodásának a biztosítása volt. Ez a három címből álló törvény az erdők állami kezeléséről és a közös erdőbirtokok gazdasági ügyviteléről intézkedik. Elrendelte az erdőbirtokosságok irányító szerveinek a felállítását, amidőn kimondotta, hogy „a közbirtokosságok és a volt úrbéresek osztatlan tulajdonában lévő, közösen használt erdők... gazdasági ügyeit a jelen törvény értelmében készült szabályzata szerint a *közös birtokosok gyűlése* intézi”.

A gyűlés határozatait a közös birtokosok által választott elnök és a végrehajtó közegek (tisztviselők: erdőgazda, pénztáros, jegyző, választmányi tagok) hajtották végre. A közös birtokosok gyűlését a bírósággal, a közigazgatási hatósággal, erdőhatósággal szemben az elnök képviselte. Ez a törvény az erdőközösségek magánjogi viszonyait érintetlenül hagyta. A gazdasági ügyek intézésénél a többségi elv érvényesült, a közgyűlés mint autonóm testület járt el, de jog- és cselekvőképességgel a törvény nem ruházta fel, tehát az erdőközösségek *nem voltak jogi személyek*. A közgyűlés feladata volt a többek között a *névjegyzék* összeállítása, illetve helyesbítése. A névjegyzékbe a tagok arányrészeit és azt is fel kellett tüntetni, hogy az egyes jogosultakat hány szavazat illeti meg arányrészének nagysága alapján. A közgyűlésről hiányzókat úgy kellett tekinteniök, mint akik a többségi határozatot elfogadták.

Az erdőközösségek a törvény értelmében *ügyviteli szabályzatot* állítottak össze, amelyben az elnöki hatáskorról, a birtokossági közegek (választmány, erdőgazda, pénztáros, jegyző) jogain és kötelességein kívül az erdőközösség egész működéséről rendelkeztek. Az erdőközösségek hatásköre a közös erdőgazdaság kezelésével és használatával kapcsolatos gazdasági feladatokra terjedt ki. A közgyűlésen határoztak a tagok között felosztható nyereség nagyságáról. Ez a tagok között a jogosultság arányában került szétosztásra. Ugyancsak a közgyűlés határozott a közös terhek és költségek viseléséről is, valamint a közmunka kötelezettségéről. Az évenként kitermelhető faanyagot vagy a tagok között arányrészeiknek megfelelően osztották szét, vagy tövön árverés útján, továbbá kiseladásként értékesítették. Ez utóbbi esetben ez csak a közgyűlés által megállapított és a felügyeleti szerv által jóváhagyott árszabályzat alapján történhetett. Az erdőközösségek működése fölötti ellenőrzést a m. kir. állami erdőhivatalok vezetői, mint erdészeti igazgatási szerv végezték.

*

A szakemberek által annak idején oly nagyon várt új erdőtörvény, az 1935. évi IV. tc. 146—211 §-aiban a közös használatú erdőbirtokra részletesen ren-

delkezett. A közös használatú erdőbirtokokat erdőbirtokossági társulatként egységesítette, sőt a telepések, „valamint külön hatósági rendelkezéssel közös erdőhasználatra kötelezett közös erdőkben” újak alakítását rendelte el. A törvény kimondotta, hogy a közös erdőkben „tulajdoni, vagy használati illetőséggel, arányrészrel bíró tulajdonostársak kötelesek erdőgazdasági és egyéb ügyeik intézésére, valamint közös érdekeik hatályosabb előmozdítása érdekében... erdőbirtokossági társulattá alakulni”. A legeltetési társulatok pedig az erdőtörvény hatálya alá tartozó területeikre vonatkozóan alapszabályaikat kötelesek voltak kiegészíteni. Az erdőbirtokossági társulatok megalakulásához a törvény által előírt feltételeket be kellett tartani: alakuló gyűlés, névjegyzék-összeállítás, alapszabályzat készítése.

Az erdőtörvény az 1898. évi XIX. tc. alapján megszervezett erdőközösségeket jogképes erdőbirtokossági társulatnak minősítette át. Az ügyviteli szabályok és a névjegyzék átalakítására vonatkozó rendelkezés végrehajtása azt célozta, hogy ezek alaki szempontból is megfeleljenek az erdőbirtokossági társulati előírásoknak. A névjegyzéket a tényleges állapotnak megfelelően kellett helyesbiteni. Mindenki társulati tag lett, akinek a társulati erdőben használati illetősége volt. A közös erdő tulajdonosainak eddigi tulajdoni illetősége a társulat megalakulása után *használati illetőséggé* alakult át. A használati illetőséget tört számmal fejezték ki, amelynek nevezője a legkisebb terület-egységet jelentette, a számlálója pedig azt mutatta, hogy ebből hány egység esett a tulajdonosra. Ennek alapján került megállapításra, hogy hány egység jelentett egy szavazatot, illetve, hogy hány szavazatot jelentett az egyes tagok használati illetősége.

Az erdőbirtokossági társulat megalakulásakor a közös erdő és minden egyéb közös ingatlan és ingó tulajdon az erdőbirtokossági társulatra szállt át, az egyes tagokat csak az erdőbirtok közös használata és az ezzel járó jogok illeték meg. A megalakult és a földművelésügyi miniszter által jóváhagyott alapszabállyal rendelkező erdőbirtokossági társulat az erdő tulajdonosává, egyúttal *jogi személlyé* lett, s mint ilyen, aktív és passzív jogképességet nyert: saját neve alatt jogokat szerezhetett, kötelességeket vállalhatott, pert indíthatott, perbe volt fogható. A tulajdonjogot az erdőbirtokossági társulat javára telekkönyvileg kellett bejegyezni, a tulajdonos társak egyéni telekkönyvi betétjéből pedig a tulajdonjogra való utalást törölni kellett. A tulajdoni illetőségek nem törölhető terheit az erdőbirtokossági társulat telekkönyvi betétjébe átirták, de fel kellett tüntetni, hogy melyik (volt) tulajdonostársnak milyen nagyságú illetőségét terhelte.

Az erdőtörvény az erdőbirtokossági társulatokkal kapcsolatban számos szigorító rendelkezést, jogi korlátozást írt elő, így: *végrehajtást* az erdőbirtokossági társulati erdőre csak akkor lehetett foganatosítani, ha a követelés kiegészítése az erdőt törvéynél fogva terhelte, vagy ha a követelés jelzáloggal volt biztosított; *kölcsönt* az erdőbirtokossági társulat kizárólag erdőgazdasági célra, erdő kiegészítésére, kikerekítéséhez szükséges ingatlanok megszerzésére, vagy erdőtelepítés végzésére vehetett fel, de csakis FM. engedéllyel; a *használati illetőség élők közötti jogügylettel való átruházását* (eladását) a törvény annyiban szorította meg, hogy az erdőbirtokossági társulat a község, és az állam részére elővásárlási jogot biztosított. Az eladási szándékot éppen ezért az erdőbirtokossági társulatnál be kellett jelenteni, amely a bejelentést követő 15 napon belül elővásárlási jogával élhetett, ha evvel élni nem akart, 15 napon belül az erdőfelügyelőséggel és az elővásárlási joggal bíró község elöljáróságával ezt közölni kellett. Ha a község 30, az állam (erdőfelügyelőség) 60 napon belül nem nyilatkozott, a tag az átruházással szabadon rendelkezhetett.

Az erdőbirtokossági társulatok fő bevételi forrása a faeladásból származott. A fa eladására vonatkozó előírások a múlttal szemben változást nem szenvedtek. Ugyancsak nem változott a jövedelem felosztásának rendszere sem. Az erdőbirtokossági társulatok ingatlanaiból befolyt tiszta jövedelem felosztásáról és esetleges tartaléktőke létesítéséről a társulati közgyűlés intézkedett. A tartaléktőke az előre nem látott közös kiadásokat és a közterhek fedezését biztosította. A tagok között felosztható jövedelem a névjegyzéken feltüntetett használati illetőségek alapján történt.

Új rendelkezés volt, hogy az erdőbirtokossági társulat vagyonát használó társulati tagok *használati díjat* fizettek, amiből a társulati kiadásokat fedezték. Ha a befolyt jövedelem nem volt elegendő a kiadások fedezésére és az erdőbirtokossági társulat tartaléktőkére sem gondoskodott, a tagokra közadók módjára behajtható tagsági járulékot vetettek ki közgyűlési határozattal. Az új erdőtörvény is lehetőséget adott a gazdasági tennivalók elvégzésére szolgált közös munka igénybevételére, ha a szükség ezt megkívánta.

Eltérés volt a múlttól, hogy a közgyűlésnek csupán az elnököt kellett kötelezően megválasztania és ezt 8 napon belül az erdőrendészeti hatóságnak bejelentenie, az egyéb tisztségviselők megválasztását a társulat elhatározására bízta. Általában azonban a társulati közgyűlésen az elnökön kívül a választmányi tagokat és a tisztségviselőket is megválasztották.

Az erdőbirtokossági társulatok ügyeiben az évenként legalább egyszer kötelezően összehívott közgyűlés határozott. A közgyűlés feladata volt:

- a tagok névjegyzékének kiigazítása;
- az elnöknek a választmányi tagoknak és a tisztségviselőknek a megválasztása, alkalmazottak felvétele, elbocsátása;
- a tagok panaszainak elintézése a társulati alkalmazottak intézkedései következtében;
- ingatlan szerzése, megterhelése, elidegenítése;
- elővásárlási jog gyakorlása használati illeték átruházása esetén;
- ingó tőkevagyon felosztása, elidegenítése;
- kölcsön felvétele;
- per indítása, vagy perbeli egyezség kötése;
- nagyobb beruházások;
- költségvetés megállapítása, számadás vizsgálata, felmentvény megadása;
- tisztajövedelem megállapítása, felhasználása, felosztása;
- erdei termékek árszabályzatának a megállapítása;
- használati díjak szedésének elrendelése, díjának megállapítása;
- a természetben lerovandó közös munka elrendelése;
- üzemtervtől eltérő használati kérelem;
- rendkívüli használati kérelem;
- az erdőbirtokossági társulat esetleges feloszlása.

A közgyűlésről készített jegyzőkönyvet az erdőfelügyelőségnek, mint elsőfokú felügyeleti hatóságnak kellett megküldeni.

A tagok szavazati jogait vagy személyesen, vagy megbízottjuk által gyakorolhatták és azt használati illetőségük arányában számították. Szótöbbséggel határoztak. A közgyűlési határozat azonban csak az elsőfokú erdőrendészeti hatóság jóváhagyásával vált jogerőssé.

A törvény az államerdészeti igazgatást is átszervezte. Megszüntette a m. kir. állami erdőgondnokságokat és ettől kezdve az erdőbirtokossági társulatok ellenőrzését az újonnan felállított m. kir. erdőigazgatóságok, illetve az alárendelt erdőfelügyelőségek látták el. Ugyanők végezték az állami kezelés el-látását is. Ez az üzemterv készítésére, a szakmai tervező- és kijelölési mun-

kákra, továbbá az anyag- és a pénzkezelés ellenőrzésére vonatkozott, de nem terjedt ki az erdőgazdasági munkák végrehajtására és magára az anyag- és a pénzkezelésre sem.

A második világháború után az 1935-ös erdőtörvénynek az erdőbirtokossági társulatokra vonatkozó rendelkezései jórészt érvényben maradtak. A politikai élet hullámzása azonban az erdőbirtokossági társulatok életére is kihatott. Így

- 1945-ben változást jelentett az, hogy az országból kitelepített, illetve az országból kimenekült erdőbirtokossági tagok arányrészei, valamint a 10 kataszteri holdnál nagyobb használati illetőségek 10 kholdon felüli része de jure a Magyar Állam tulajdonába került (5600/1945. FM sz. r.);
- megváltozott 1949-ben a tagok szavazási módja (1130/1949. korm. sz. r.), ettől kezdve minden társulati tagnak a szavazata a használati illetőség nagyságára való tekintet nélkül egy szavazatnak számított;
- 1952-ben az erdőbirtokossági társulati erdőket a hozzájuk legközelebb eső állami erdőtesthez csatolták (E-611-32/1952 FM-ÁGEM), és velük együtt üzemtervezték. Ezzel az erdőbirtokossági társulatok ugyan fel nem oszlottak, de önállóságukat elvesztették. Az erdőbirtokossági társulati erdőkben a gazdálkodás az állami erdővel együtt folyt. Az állami erdőgazdaságok az erdőbirtokossági társulatok részére tiszta jövedelem címén a társulati erdőből kitermelt minden fa m³-éért 2,70 Ft-ot!!! fizettek, ugyanakkor az erdőbirtokossági társulati tagok részére csak alárendelt minőségű fát biztosítottak. A társulati tagok az erdőt továbbra is a sajátjuknak tartották, annak ellenére, hogy a társulati élet megszűnt.
- 1957-ben az erdőbirtokossági társulatok visszakapták erdeiket és visszanyerték önállóságukat (39/1957. Korm. sz. rend.). Tulajdonképpen visszaállt az 1952 előtti állapot. A tényleges állapotnak megfelelően összeállították a névjegyzéket és az arányrészeket, egyben a közgyűlés választhatott az egyszerű, vagy a kiterjedt állami kezelés mellett. A múlt rossz emléke miatt a legtöbbje az egyszerű kezelést választotta.
- 1960-ban befejeződött a mezőgazdaság szocialista átszervezése, megalakultak a termelőszövetkezeti községek. Ez az erdőbirtokossági társulatok felszámolásával járt. Ezzel megtörtént az erdők szocialista átszervezése, aminek eredményeképpen az erdőbirtokossági társulati erdők legnagyobb része a termelőszövetkezetek használatába került (9/1963. OEF sz. r., 1961. VII. törvény). Az 1961. évi VII. törvénnyel az 1935. évi IV. tc. érvényét veszítette.

Az erdőbirtokossági társulatokra azok, akik a kezelésükben részt vettek, visszaemlékeznek arra a szigorú, de mégis kellemes kapcsolatra, amely a kezelő szervek és az erdőbirtokossági társulatok vezetőségei között fenn állt.

Dr. Kollwenz Ödön

Az agrárfelesleget mezőgazdasági területek erdősítésével lehetne csökkenteni — fejti ki D. Böhlmann a nyugatberlini műegyetem professzora. A feleslegek az Európa-közösség számára mintegy 30 md márka veszteséget jelentenek, ugyanakkor csak az NSZK-ban az évente felhasznált 60 millió m³ fa felét importálni kell. Indokolt lenne ezért a mezőgazdasági területeknek legkevesebb 10⁰/₀-át erdővel hasznosítani. A területtulajdonosok számára az erdősítés, az ápolás és a nevelés költségeihez 30—50 éves korig támogatást kellene nyújtani, hogy a gazdaságos gyérítésekig áthidalható legyen gondjuk. Az erdőtelepítéssel egyes régiók táj- és ökológiai értéke is növelhető lenne.

(AFZ, 1986. 9/10. Ref.: dr. Solymos R.)